PATRIARHIA ROMÂNĂ

SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA

Scrieri trinitare

COLECȚIA
PĂRINȚI ȘI SCRIITORI BISERICEȘTI
INIȚIATĂ ÎN ANUL 1977 DE PATRIARHUL
IUSTIN († 1986)
ȘI RELUATĂ, ÎN SERIE NOUĂ, ÎN ANUL 2007
CU BINECUVÂNTAREA PREAFERICITULUI PĂRINTE
DANIEL
PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

COMISIA PATRISTICĂ

Preşedinte: Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române;
Vicepreşedinte: Varlaam, Episcop Vicar Patriarhal;
Membri: Conf. univ. dr. Claudiu-Teodor Arieşan; Prof. univ. dr. Florica Bechet; Prof. univ. dr. Ioana Costa; Ierom. lect. univ. dr. Agapie Corbu; Prof. univ. dr. Ana-Cristina Halichias; Conf. dr. Maria-Luiza Oancea; Pr. prof. univ. dr. Vasile Răducă; Pr. prof. univ. dr. Bogdan Tătaru-Cazaban; Prof. univ. dr. Tudor Teoteoi.

PĂRINȚI ȘI SCRIITORI BISERICEȘTI

SERIE NOUĂ

28

SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA

Scrieri trinitare

CARTE PUBLICATĂ CU BINECUVÂNTAREA
PREAFERICITULUI PĂRINTE

DANIEL

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

Traducere din limbile greacă veche și latină
de Diac. Mihai Grigoraș

Studiu introductiv
de Gheorghe-Ovidiu Sferlea

BASILICA
BUCUREȘTI - 2026

Ediție îngrijită de către
Departamentul „Carte patristică”
al Editurilor Patriarhiei Române

Redactori:
Dionisie-Constantin Pîrvuloiu, Mircea-Adrian Băiculescu,
Petru Molodeț, Mihai Grigoraș, Isabela Grigoraș
Ioan-Sebastian Clinciu

Tehnoredactare:
Laura-Raluca Cristea

Grafică copertă:
Maria Coman

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
GRIGORIE DE NYSSA, sfânt
Scrieri trinitare / sfântul Grigorie de Nyssa;
trad. din lb. greacă veche şi latină de diac. Mihai Grigoraş;
studiu introd. de Gheorghe-Ovidiu Sferlea. - Bucureşti : Basilica, 2026

ISBN 978-606-29-0630-6

I. Grigoraş, Mihai (trad.)
II. Sferlea, Gheorghe Ovidiu (pref.)

2

© Editura *BASILICA* – 2026
ISBN 978-606-29-0584-2

editurabasilica.ro
editura@patriarhia.ro
Tipărit la Tipografia Cărților Bisericești

CUVÂNT ÎNAINTE

Publicarea unor scrieri ale Sfântului Grigorie de Nyssa în *Anul omagial al familiei creștine* este deosebit de oportună și semnificativă, autorul lor fiind ilustrul vlăstar al celei mai strălucite familii de sfinți din întreaga istorie a Bisericii. Nepot al Sfintei Macrina cea Bătrână și al unui bunic mărturisitor și mucenic[1], fiu al Sfinților Vasile cel Bătrân și Emilia, frate al Sfinților Vasile cel Mare, Naucratie, Petru de Sebasta și Macrina cea Tânără – Sfântul Grigorie ni se înfățișează drept moștenitorul și, mai cu seamă, desăvârșitorul unui tezaur duhovnicesc acumulat de trei generații consecutive de sfinți. Profunzimea reflecției sale teologice și înălțimea experienței sale duhovnicești nu pot fi înțelese pe deplin fără a ține seama de mediul de credință și sfințenie care i-a marcat formarea în sânul binecuvântatei sale familii – a cărei prăznuire comună se săvârșește, începând din acest an, în fiecare zi de 19 iulie.

Apreciat încă din timpul vieții drept „reazemul comun al Bisericii”[2], „marele episcop al Nyssei”[3] s-a impus în mod deosebit la Sinodul al II-lea Ecumenic (381), unde autoritatea sa teologică a fost confirmată oficial prin constituția imperială emisă la încheierea sinodului[4]. Faima sa de garant al ortodoxiei a continuat și în posteritate, fiind elogiat cu supranume precum „Părintele Părinților”[5] și „luminătorul

---

[1] Sfântul Grigorie de Nyssa, *Viața Sfintei Macrina*, 20.

[2] Sfântul Grigorie Teologul, *Epistola 76 către Sfântul Grigorie de Nyssa*, *PG* 37, 140.

[3] Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Răspunsuri către Talasie*, 1, *PG* 90, 269; *CCSG* 7, 47.

[4] Conservată în *Codex Theodosianus*, XVI, 1, 3.

[5] J.-D. Mansi, *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, vol. 13, 1760, p. 293e: „ [...] Grigorie, întâi-stătătorul cetății Nysselor, cel care de toți este numit «Părintele Părinților»”.

întregii lumi”[6]. În zilele noastre, prestigiul Sfântului Grigorie rămâne de actualitate, diferiți patrologi apreciindu-l pe întâi-stătătorul Nyssei drept „de departe cel mai versatil și mai de succes dintre Capadocieni”[7], ba chiar „personalitatea cea mai importantă a creștinismului grec de după Origen”[8].

Volumul de față reunește paisprezece scrieri cu tematică trinitară ale Sfântului Grigorie de Nyssa, de genuri și întinderi diferite: tratate, omilii, epistole. Se știe că, în disputele trinitare în care era intens implicat, autorul se vedea nevoit să își reconfigureze permanent răspunsul doctrinar, pe măsură ce pozițiile adversarilor se modificau și se rearticulau: „Ei inventează învinuiri și acuzații împotriva noastră; în plus, nu stăruie până la capăt în niciuna dintre cele spuse, ci acum susțin ceva, după puțină vreme altceva și din nou altceva”[9]. Deși opoziția înverșunată a adversarilor săi i-a provocat nu puține dificultăți, Sfântul Grigorie a reușit de fiecare dată să transforme astfel de confruntări în prilejuri importante pentru clarificarea, aprofundarea și dezvoltarea creatoare a discursului teologic al Bisericii[10]. Astfel, iluminat de harul dumnezeiesc și mânat de geniul său teologic – călăuzit, totodată, de convingerea fermă că, „în cazul dogmelor transcendente, credința este mai puternică decât înțelegerea prin raționamente [...] și experiența se dovedește mai puternică decât explicația rațională”[11] –, episcopul Nyssei a lăsat posterității pagini inegalabile consacrate celor mai profunde și mai complexe aspecte ale misterului treimic: raportul dintre ființă și ipostas; modul de existență distinct al Persoanelor divine; comuniunea

---

[6] Sfântul Simeon al Tesalonicului, *Dialogul împotriva ereziilor*, 25, *PG* 155, 125.

[7] J. Quasten, *Patrology*, vol. III: *The Golden Age of Greek Patristic Literature. From the Council of Nicaea to the Council of Chalcedon*, Christian Classics, Westminster, Maryland, 1986, p. 255.

[8] Gregorio di Nissa, *Opere dogmatiche*, testo greco a fronte, a cura di Claudio Moreschini, Collana *Il pensiero occidentale*, Bompiani, Milano, 2014, p. 7.

[9] *Despre Sfânta Treime*, 2.

[10] Păstrând desigur cadrele Sfintei Tradiții, la care autorul se raportează constant în opera sa (vezi, de pildă, *Despre Sfântul Duh*, 2; *Respingerea Mărturisirii de credință a lui Eunomie*, 173; *Să nu se creadă că afirmăm trei dumnezei*, 2; *Epistola a V-a*, 2-3 ș.a.).

[11] *Despre diferența dintre ființă și ipostas*, 6.

lucrărilor divine *ad extra*; raportul dintre esența divină inaccesibilă și energia divină împărtășită creaturii prin Ipostasuri; limitele limbajului omenesc și inefabilitatea tainei treimice; suprema cinstire adusă Sfintei Treimi în doxologie liturgică, tăcere contemplativă și rugăciune unitivă.

Sfântul Grigorie s-a preocupat în mod special de lămurirea doctrinei pnevmatologice, într-un context în care pnevmatomahii nu agreau ideea extinderii dumnezeirii și la Duhul Sfânt. Reticența pnevmatomahilor amintea de ezitările de odinioară ale arienilor în acceptarea consubstanțialității dintre Fiul și Tatăl; din acest motiv, episcopul de Nyssa își construiește argumentul unității Duhului cu Fiul pornind de la un adevăr de credință deja pecetluit la Sinodul I Ecumenic, *i.e.* unitatea Fiului cu Tatăl: „Vei zice: «Când mă gândesc la Tatăl, prin această denumire Îl includ împreună și pe Fiul». Dar spune-mi, când L-ai primit în minte pe Fiul, oare nu L-ai subînțeles împreună cu El și pe Duhul Sfânt? Nu ai putea să mă contrazici. Căci cum Îl vei mărturisi pe Fiul, dacă nu «prin Duhul Sfânt» (*1 Corinteni* 12, 3)? Așadar, când oare Duhul este despărțit de Fiul, încât, odată cu închinarea Tatălui, să nu fie înțeleasă și închinarea Duhului împreună cu cea a Fiului?”[12]

Comuniunea de închinare a Ipostasurilor divine – marcă identitară a cultului creștin încă din epoca primară și argument fundamental în favoarea comuniunii de ființă între Persoanele treimice – este evidențiată de Sfântul Grigorie prin diferite analogii și imagini sugestive luate din natură sau din viața de zi cu zi, cum este și aceasta: „Și, de vreme ce Duhul este «al lui Hristos» și «din Dumnezeu» [...], rezultă că, așa cum cel care a apucat un capăt de lanț a tras împreună cu el și celălalt capăt, tot astfel și cel care «L-a atras pe Duhul», după cum zice prorocul, prin El I-a atras împreună și pe Fiul, și pe Tatăl. Și, dacă cineva Îl va primi cu adevărat pe Fiul, Îl va ține din ambele părți, întrucât Fiul Îi aduce cu Sine, pe de o parte, pe Tatăl Său, iar pe de alta, pe Duhul Său propriu. Fiindcă Cel care este veșnic «în Tatăl» nu va putea fi separat de Tatăl, iar Cel care «lucrează toate prin Duhul» nu va fi niciodată despărțit de Duhul Său propriu”[13].

---

[12] *Despre Sfântul Duh*, 24.

[13] *Despre diferența dintre ființă și ipostas*, 4.

Un argument subtil în favoarea dumnezeirii Sfântului Duh și a unității Sale inseparabile cu Fiul și cu Tatăl venea tocmai din legătura semantică și etimologică dintre numele *Hristos* („Cel Uns") și un nume special al Duhului, *Hrisma* („Unguentul" sau „Mirul", *cf. Faptele Apostolilor* 10, 38), ambele derivând din același radical al „ungerii" (*hrizo*): „Noțiunea de «ungere» sugerează, prin anumite înțelesuri inefabile, că nu există niciun interval între Fiul și Sfântul Duh. Căci, după cum nici rațiunea, nici simțirea nu percep niciun interval între suprafața corpului și ungerea cu ulei, la fel de inseparabilă este uniunea Duhului Sfânt cu Fiul, astfel încât cel care vrea să-L atingă pe Fiul prin credință trebuie mai întâi să intre în contact, prin atingere, cu Mirul; pentru că nu este nicio parte [a Fiului] care să fie lipsită de Sfântul Duh. De aceea, mărturisirea domniei Fiului se face prin Duhul Sfânt de către cei care o înțeleg, pentru că celor care se apropie [de Fiul] prin credință Duhul le iese în întâmpinare de pretutindeni."[14]

Prin susținerea dumnezeirii Sfântului Duh, precum și a Fiului, episcopul Nyssei se expunea, între altele, falsei acuzații de triteism, venită din partea acelor adversari ai săi tributari unui monism radical. Aceștia, prevalându-se inclusiv de confuzia din epocă dintre termenii *ousia* și *hypostasis*, respingeau distincția dintre unicitatea ființei divine și pluralitatea Ipostasurilor, a căror coabitare antinomică în sfera dumnezeirii o considerau imposibilă; în consecință, îi reproșau Sfântului Grigorie că se închină la trei dumnezei, din moment ce declară că „Tatăl este Dumnezeu, Fiul este Dumnezeu și Sfântul Duh este Dumnezeu"[15]. În răspunsul său, episcopul de Nyssa accentuează faptul că unitatea ființei divine a celor trei Ipostasuri își are temeiul în deplina *comuniune de voință și de lucrare* dintre Persoanele treimice, formulând astfel un contraargument decisiv împotriva triteismului, care va pecetlui întreaga tradiție ortodoxă ulterioară: „În privința naturii dumnezeiești, nu am primit o asemenea învățătură, anume că Tatăl face ceva singur, fără ca Fiul să fie asociat, sau că Fiul, la rândul

[14] *Despre Sfântul Duh*, 16; *cf. Despre Sfânta Treime*, 9: „De aceea, El este numit în mod propriu «Uns», întrucât acest nume indică uniunea Sa indivizibilă și inseparabilă cu Sfântul Duh".

[15] *De ce nu spunem „trei dumnezei", către elini*, 1.

Său, lucrează ceva în mod particular, fără Duhul; dimpotrivă, orice lucrare provenită de la Dumnezeu, care se extinde asupra creației și primește diverse denumiri în funcție de modul variat în care o concepem, izvorăște din Tatăl, înaintează prin Fiul și se desăvârșește în Duhul Sfânt. De aceea, numele lucrării [dumnezeiești] nu se împarte în pluralitatea Celor care o lucrează, fiindcă implicarea Fiecăruia într-o anumită [lucrare] nu este separată, nici individuală, ci tot ceea ce se săvârșește, fie în sfera providenței Sale față de noi, fie în scopul guvernării și păstrării universului, se săvârșește prin intermediul Celor Trei, bineînțeles fără ca ceea ce se săvârșește să fie trei lucruri [separate]."[16]

Sfântul Grigorie descrie această unitate de voință și de lucrare ca fiind înrădăcinată în *iubirea* Tatălui față de Fiul și de Sfântul Duh, a Fiului față de Tatăl și de Sfântul Duh și a Sfântului Duh față de Tatăl și de Fiul, o iubire care Îi leagă pe Cei Trei într-o comuniune desăvârșită și într-o neîncetată slăvire reciprocă: „Vezi mișcarea circulară a slavei între Cei Asemenea? Fiul este slăvit de Duhul; Tatăl este slăvit de Fiul; din nou, Fiul are slava de la Tatăl, iar Unul-Născut este slava Duhului. Căci în ce va fi slăvit Tatăl, dacă nu în slava cea adevărată a Unului-Născut? Și, din nou, în ce va fi slăvit Fiul, dacă nu în măreția Duhului? Astfel, învățătura noastră, întorcându-se circular, Îl slăvește, prin Duhul, pe Fiul și iarăși, prin Fiul, pe Tatăl."[17]

În fine, trebuie întotdeauna avut în vedere faptul că adevărurile credinței trinitare ilustrate cu măiestrie în paginile volumului de față nu sunt simple construcții speculative, străine de experiența vie a Bisericii. Dimpotrivă, expunerile doctrinare, ample și convingătoare, prin care Sfântul Grigorie lămurește „dumnezeieștile dogme"[18] reprezintă, mai presus de toate, rodul rugăciunii – a sa proprie[19], precum și a confraților săi pentru el[20] – și al conlucrării harului divin cu gândirea curățită și înduhovnicită a unui mare Părinte și Învățător;

---

[16] *Să nu se creadă că afirmăm trei dumnezei*, 13.

[17] *Despre Sfântul Duh*, 22.

[18] *Despre diferența dintre ființă și ipostas*, 3.

[19] *Tâlcuire la „Atunci Însuși Fiul Se va supune..."*, 22; *Despre dumnezeirea Fiului și a Sfântului Duh*, 2.

[20] *Să nu se creadă că afirmăm trei dumnezei, către Ablabius*, 2; *Epistola către monahul Filip*, 14; *Despre dumnezeire, împotriva lui Evagrie*, 1.

fiind expresii ale întâlnirii sale personale cu Sfânta Treime, ele devin pentru noi o cuceritoare chemare la a ne împărtăși, atât personal, cât și comunitar, din nesfârșita viață, sfințenie și iubire a Dumnezeului celui în Treime închinat: „Tatăl, Fiul și Sfântul Duh, în mod asemănător, sfințesc, dau viață, mângâie și fac toate cele de acest fel. Și nimeni să nu atribuie puterea sfințitoare în mod exclusiv lucrării Duhului, câtă vreme Îl aude pe Mântuitorul în Evanghelie zicându-I Tatălui cu privire la ucenici: «Părinte, sfințește-i în numele Tău!» De asemenea, toate celelalte sunt lucrate în cei vrednici de către Tatăl, Fiul și Sfântul Duh, în egală măsură: călăuzirea, viața, mângâierea, prefacerea în nemurire, strămutarea la libertate și orice alt bine care coboară până la noi."[21]

Editura *Basilica*

[21] *Despre Sfânta Treime*, 7.

CUPRINS

Cuvânt înainte 5

Studiu introductiv: Scrierile trinitare scurte ale Sfântului Grigorie al Nyssei și consolidarea ortodoxiei niceene 11
Două înțelegeri ale închinării creștine 13
Niceea (325) și Constantinopol (381): două sinoade, aceeași luptă 17
De la heterousieni la pnevmatomahi 23
Sfântul Grigorie al Nyssei împotriva exclusivismului: mărturia Scripturii 33
Împotriva exclusivismului: mărturia închinării creștine și argumentul soteriologic 39
„Treimea este veșnică" 46
Terminologia trinitară: Niceea și după 57
Terminologia trinitară: de la Sfântul Atanasie la Sfântul Grigorie al Nyssei 67
Terminologie și paradox trinitar 82
În loc de concluzie: Treime, persoană, comuniune 90

Notă asupra traducerii 94

Tratate trinitare polemice

Despre Sfântul Duh, împotriva macedonienilor pnevmatomahi 99
Respingerea mărturisirii de credință a lui Eunomie 140
Împotriva lui Arie și Sabelie 257
De ce nu spunem „trei dumnezei", deși afirmăm trei persoane în dumnezeire? Către elini, pe baza noțiunilor comune 279

Tratate trinitare către apropiați

Despre diferența dintre ființă și ipostas, către fratele său Petru 297
Despre Sfânta Treime, către Eustațiu 312
Să nu se creadă că afirmăm trei dumnezei, către Ablabius 329
Despre credința în Tatăl, Fiul și Sfântul Duh,
către tribunul Simplicius 351

Epistole trinitare

Epistola a V-a, către cei care se îndoiesc de ortodoxia lui,
cerută de cei din Sebasta 363
Epistola a XXIV-a, către ereticul Heracleianus 370
Epistola către monahul Filip, despre obiecțiile arienilor 379

Omilii exegetico-trinitare

Tâlcuire la: „Atunci Însuși Fiul Se va supune
Celui care I-a supus Lui toate” 389
Despre dumnezeirea Fiului și a Sfântului Duh,
și privitor la Avraam 414
Despre dumnezeire, împotriva lui Evagrie 436

Bibliografia 446

Indice scripturistic 465

Indice onomastic și toponimic 476